

ORTNAMNSSÄLLSKAPETS I UPPSALA ÅRSSKRIFT

2022

REDIGERAD AV MATS WAHLBERG
OCH STAFFAN NYSTRÖM

With English summaries

ORTNAMNSSÄLLSKAPET I UPPSALA

Anmälan om medlemskap i Ortnamnssällskapet i Uppsala sänds till vice sekreteraren Agneta Sundström (agneta.sundstrom@gmail.com).

Bidrag som önskas publicerade sänds till redaktören Mats Wahlberg (mats.wahlberg@isof.se).

Författare till bidragen ger – genom att sända in dem – sitt tillstånd till att dessa får publiceras i årsskriften i såväl tryckt som digital, öppet tillgänglig form. För bedömning av manuskript till uppsatser i Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift anlitas även vetenskapliga granskare utanför redaktionen

Utgiven i samarbete med Institutet för språk och folkminnen och Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Adress: Ortnamnssällskapet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala
www.ortnamnssallskapet.se

© Respektive författare

ISSN 0473-4351

Produktion: eddy.se ab, Visby 2022

Tryck: Fyris-tryck, Uppsala 2022

Innehåll

<i>Fridell, Staffan</i> : Två dalanamn	5
Summary: Two Dalecarlian names	8
<i>Fridell, Staffan</i> : Två uppländska bynamn	9
Summary: Two village names from Uppland	13
<i>Hedberg, Johan</i> : Svenska efternamnsbyten 1925 och 1945. Namnförslag, orsaker och namnval	15
Summary: Swedish changes of surname in 1925 and 1945. Name suggestions, reasons and choices	24
<i>Holm, Olof</i> : <i>Dalåsen</i> i Berg och alternativnamnet <i>Dalarna</i> om Härjedalen	25
Summary: <i>Dalåsen</i> in Berg and <i>Dalarna</i> as an alternative name for Härjedalen	30
<i>Källström, Magnus</i> : Några namnfrågor på gravhällen G 22 i Öja kyrka på Gotland	31
Summary: Some name issues arising from the graveslab G 22 in Öja Church on Gotland	49
<i>Larsson, Mats G.</i> : Namnet <i>Mora äng</i>	51
Summary: The name <i>Mora äng</i>	55
<i>Larsson, Mats G. och Liljenstolpe, Peter</i> : Tingsplatsen vid Onslunda i Norunda härad	57
Summary: The assembly site at Onslunda in Norunda district	64
<i>Leibring, Katharina</i> : <i>Reinfeldt</i> och <i>Röda Faran</i> , <i>Lättfot</i> och <i>Linnéas</i> <i>Blomsterbod</i> . Om namngivning av farkoster, företag och somligt övrigt	65
Summary: <i>Reinfeldt</i> and <i>Röda Faran</i> , <i>Lättfot</i> and <i>Linneas Blomsterbod</i>	80
<i>Rydén, Mats</i> : <i>Tibast</i>	81
Summary: <i>Tibast</i> ‘mezereon’	83
<i>Strandberg, Svante</i> : By- och sockennamnet <i>Gällstad</i> i Kind. Om bl.a. ånamn med sitt upphov i loppets nedersta del	85
Summary: The village and parish name <i>Gällstad</i> in Kind. On a river name originating from the lowest reaches of a river	91
<i>Strandberg, Svante</i> : : » <i>thet som förr heet lille Nollenäas thet skall kallas</i> <i>Kirstineboo</i> ». Släktkretsar och ortnamn	93
Summary: ‘What used to be called <i>lille Nollenäas</i> will be called <i>Kirstineboo</i> ’. Place-names and the family circle	98
<i>Strandberg, Svante</i> : Sjönamnet <i>Bönnern</i> vid Finspång. Om bl.a. ljudförändringen <i>-tn- > -nn-</i>	99
Summary: The lake name <i>Bönnern</i> outside Finspång. On the sound change <i>-tn- > -nn-</i> and other matters	110
<i>Strandberg, Svante och Wahlberg, Mats</i> : Sjönamnet <i>Flänningen</i> i Östervåla	111
Summary: The lake name <i>Flänningen</i> in Östervåla	116

Debatt

Fridell, Staffan: Två namnprovokationer 117

Ortnamnssällskapet i Uppsala

Berättelse över Ortnamnssällskapet i Uppsala verksamhet under år 2022 121

Författare 123

Förkortningar 125

Namnet *Mora äng*

Av Mats G. Larsson

Det äldsta belägget för namnet på den plats där svearna tog konung, *amorum*, finns i Konungabalken i Södermannalagen från 1327 (Södermanna-Lagen s. 47). Var platsen låg mer exakt framgår inte, men senare uppgifter talar enhälligt för att det rört sig om Mora äng i Lagga socken, vid kanten av vilken de så kallade *Mora stenar* legat åtminstone sedan 1600-talet.

De privaträttsliga medeltidsbrevens ger ytterligare information om platsen. Det äldsta belägget bland dessa handlar om en försäljning av jord i bland annat Mora (*i morum*) i Lagga socken år 1387 (SDHK 13293). Här får vi således ett vittnesbörd om att namnet åtminstone vid denna tid åsyftade jordbruksmark och inte skog. Samma förhållande gäller de efterföljande 1400-talsbeläggen, vilka talar om ängsfjällar *a morone* (*a morene*, *i mora aeng*) i den angränsande Danmarks socken (SDHK 24312, 31910, 32437, 32452) respektive *i moraby eng* i Lagga socken (SDHK 32380).

Bornfalk Back (2022 s. 149) har föreslagit att ett belägg från 1423 (SDHK 20003) som talar om gården Rislan (*Rosland*) »oppa moraskoogh widh mora sten i sama sockn» (Lagga) skulle tolkas som att skogen sydväst om Mora äng hetat Mora och dessutom stärka hans tidigare förslag att tingsplatsen legat inne i denna skog (Bornfalk Back 2021 s. 211–217). Belägget, som noterades redan av Jöran Sahlgren 1941 (1945 s. 12), kan dock knappast tolkas på det viset. Det är snarare ytterligare ett stöd för att det är det i nordost angränsande ängsområdet som hetat Mora och att skogen i detta fall fått sin bestämning av detta, med tillägget »vid Mora sten» för att närmare förklara var denna skog låg. Ett liknande exempel finns för det i söder angränsande skogsområdet strax sydväst om Morby, vilket kunde kallas *Morby skog* (Larsson 2022 s. 68).

Frågan är då hur det uppländska namnet *Mora* ska tolkas. Betydelser som ofta åberopats är de som ges som nr 1 och 2 i Rietz dialektlexikon (1867 s. 444), 'tjock skog', 'tät och buskig skog, med låg skog beväxt, ofruktbar mark', vilka anges belagda i Dalarna, Härjedalen, Hälsingland, Värmland, Västmanland och Kalmar län. Som betydelse nr 3 anger Rietz 'lågt land, bevuxet med granskog, skogbeväxt myrland, en sådan del av en myr som är mindre sank och bevuxen vanligen med granskog', vilka endast anges som belagda i Västerbotten.

Det äldsta mer vetenskapliga försöket till tolkning av namnet *Mora äng* görs av Johan Ihre. I sitt dialektlexikon (1766 s. 116) tar han under artikeln »Mor» bara upp den allmänna betydelsen 'tjock skog', belagd i Dalarna och Hälsingland, men i sitt Glossarium suiothicum 1769 (sp. 196, 197) har han

två separata artiklar för ordet. I dessa anger han betydelseerna *terra palustris* 'fuktig mark' respektive *salvus, silva densior* 'skogsmark, tät skog', och i den förstnämnda artikeln nämner han att ordet förekommer som namn på olika platser i Sverige, bland annat på Mora äng där svenska kungar valdes. Det är således den fuktiga marken som enligt Ihre givit upphov till namnet.

I Lars Hellbergs (1979 s. 212) nutida tolkning av Mora äng anges däremot betydelsen som '(tät och fuktig) granskog' vilken då skulle syfta på de intilliggande skogsområdena. Sahlgren (1945 s. 12, 1954 s. 1–4) är mer vacklande och talar först om 'sankmark' och senare om 'skog'. Den förra tolkningen framförs även av Svante Strandberg (1993 s. 42–47), som menar att betydelsen 'skog' troligen inte är ursprunglig och att namnet Mora syftar på den sankmark som utbredd sig på dagens Mora äng sedan havsvattnet dragit sig tillbaka genom landhöjningen. Det kan här tilläggas att området även sedan dess länge hölls fuktigt genom att så många som fyra källor hade sitt utflöde på ängen, tre vid skogskanten i sydväst och en artesisk källa vid Juthögen på andra sidan ängen, flöden som dock gått i grävda diken åtminstone sedan 1600-talet (LMA 03-LAG-3).

Det finns mot denna bakgrund anledning att i dagens material närmare undersöka underlaget för de av Rietz meddelade dialektbetydelseerna. En genomgång av OSDs visar att betydelsen '(tät) (gran)skog' är den absolut vanligaste i Dalarna, det landskap som har överlägset flest belägg för ordet och vars dialektord även är de flitigast upptecknade. Samma betydelse dominerar också i Småland, Västmanland, Medelpad, Hälsingland och Härjedalen, men med större inslag av 'sump- och myrmark'. I de nordligaste landskapen, Lappland, Västerbotten och Norrbotten, är sumpigheten ännu mer framträdande, men här får även markens användning som slåtteräng större betydelse. Detta är särskilt tydligt i Västerbotten där det dessutom finns närmare förklaringar till begreppet, såsom 'sumpiga sänkor mellan hårdlandsvallar, självväxande ängar', »en mor är mindre sank än en myr» eller »en mor är dock alltid en slåtteräng, men det behöver inte en myr vara». För Uppland saknas helt belägg för ordet *mor* i OSDs. Den geografiska fördelningen av betydelser överensstämmer således i det stora hela med dem som anges av Rietz.

En genomgång av namn på *-mor/-mora* bland naturnamnen i DOR ger en liknande bild. I Dalarnas län – som även i detta fall har det ojämförligt största antalet belägg – omfattar omkring en tredjedel av beläggen granskogsområden. Ungefär samma eller större andel skogar gäller i Västmanlands, Örebro, Gävleborgs och Västernorrlands län, medan det i Västerbottens och Norrbottens län inte finns någon skog med namnet i fråga; där är det i stället myrar som dominerar namnbilden. Från Småland finns endast ett fåtal belägg, varav två »utmarker» men ingen skog, och från Södermanland bara ett, ett strandparti.

I Uppland finns i Uppsala län två belägg för *-mor/-mora* bland naturnamnen, bägge med hänsyftning på odlad mark, medan det bland de 27 beläggen i Stockholms län finns fyra som åsyftar skogsmarker, alla i Roslagen (Riala och Länna). De övriga gäller åkrar, odlingar och vretar. Innebörden 'granskog' för *-mor/-mora* i uppländska naturnamn är således inte vanlig. Det förtjänar dock att påpekas att det, förutom sockennamnen *Dannemora* och *Tegelsmora*, finns ett flertal bebyggelsenamn på *-mora*, vilkas ursprungliga syftning inte säkert kan fastställas.

Man kan alltså konstatera att det är en kombination mellan den dalska m.fl. betydelsen 'tjock skog' och den västerbottniska 'del av en myr som är mindre sank och bevuxen vanligen med granskog' som kommit att dominera tolkningarna av ordet, trots att innebörden varierat mellan olika landsdelar. Frågan är då vilken betydelse det haft i fallet *Mora äng* i Uppland.

Växtligheten på denna äng – i dag åker – innan den dikades ut har inte undersökts närmare, men det finns en uppgift som kan ge en viss ledning. I landskapshandlingarna från år 1540 för Långhundra härad, omnämns fem »skogsångar» i den sydöstliga del av Mora äng som ligger intill Morby och som i en dom från Kungl. Skogskommissionen år 1694 kallas »Morby moran», vilken då enligt kartorna från samma tid i sin helhet var röjd till ängsmark. Det är alltså tydligt att åtminstone denna del av Mora äng tidigare varit skogbevuxen för att sedan successivt ha tagits upp till ängsmark (Larsson 2022 s. 68–69).

Sannolikt rör det sig om samma mark som i Rannsakningar efter antikviteter från 1673 omtalas som »Morby Dy Engh» (Rannsakningar efter antikviteter s. 59), vilket alltså kan ha varit en alternativ beteckning på »Morby moran».

Vilket slags skog det var fråga om får vi tyvärr inte veta. Ingenting talar dock för att det har varit granskog. Det trädslag som är det första att vandra in på landhöjningsmark i Mellansverige är i stället klibbalen, som ofta bildar en bård av alskog vid stränderna av sjöar och åar och även växer i kärr, och som i kusttrakterna kan bilda skogsbestånd (Upplands flora s. 183, 477, Jerling & Liljelund 1984 s. 48). Den har en sydöstlig utbredning i landet och förekommer endast sparsamt i de ovannämnda områden där *mor* har betydelsen 'tät skog' som vanligen innefattat gran (Hultén 1971 s. 153).

I Uppland är det således i första hand klibbalen som kan förväntas växa på ett sådant fuktigt markområde som Mora äng måste ha utgjort innan den dikades ut. Det finns också ett intressant exempel på att platser med detta trädslag i Uppland kunnat innefattas i begreppet *mor*, nämligen på en karta över Salmunge i Skederids socken i östra delen av landskapet från 1718 (LSA A90-21:1; fig. 1). På denna finns ett avgränsat markområde med namnet *Moran* utsatt i skogen norr om bebyggelsen, beskriven som: »En ängzmark upp i skogen Moran kallad, hwar utj är dikesskuren mark, men all mosz, wall ringa och

föga bärande, med mycken ahl och wijdeskog igenwäxt, hwar uti är en liten betshage af engen instängd...».

Fig. 1. Del av 1718 års ägomätning över Salmunge i Skederids socken (LSA A90-21:1).

Här får vi alltså ett exempel på att en *mor* kunde ligga inne i ett skogsområde – enligt kartan huvudsakligen gran- och tallskog – och vara omsluten av detta. Det var således inte den omgivande barrskogen som gick under denna benämning utan ängsmarken ifråga. Hur växtligheten såg ut på platsen innan den utdikades och röjdes till äng framgår visserligen inte, men det mest sannolika torde vara att det var med just de träd- och buskslag som sedan försökte återta marken, klibbal och vide. Det går däremot inte att avgöra om benämningen *mor* fanns redan före röjningen av marken eller om det var en beteckning på en slätteräng som tagits upp på fuktig skogbevuxen mark. Det ovannämnda belägget från Västerbotten skulle möjligen kunna tyda på det sistnämnda alternativet. Det bör dock i sammanhanget nämnas att även slätterängar vid denna tid kunde innehålla träd och buskar.

Jag vill mot denna bakgrund föreslå att marken på Mora äng tidigast varit skogbevuxen, i första hand med klibbal, och sedan successivt utdikats och röjts till ängsmark. Namnet *Mora* skulle då kunna syfta antingen på den ursprungliga fuktskogen eller på den senare ängsmarken. En pollenanalys i

området skulle möjligen kunna ge närmare besked om den äldsta växtligheten på platsen.¹

Källor och litteratur

- Bornfalk Back, Anders, 2021: Till frågan om Mora ting – ett arkeologiskt perspektiv. I: Fornvännen 116. S. 205–219.
- 2022: ”oppa moraskoogh” – Svar till Mats G. Larsson. I: Fornvännen 117. S. 149–151.
- Hellberg, Lars, 1979: Ortnamnsförklaringar. I: Vägvisare till kulturen i Uppsala län. Uppsala. S. 208–216.
- Hultén, Eric, 1971: Atlas över växternas utbredning i Norden. Stockholm.
- Ihre, Johan, 1766: Swenskt dialect lexikon. Upsaliæ.
- 1769: Glossarium suiogothicum. Upsaliæ.
- Jerling, Lenn & Liljelund, Lars-Erik, 1984: Svensk vegetation. (Svenska turistföreningens orienteringsserie om svensk natur och kultur 18.) Stockholm.
- Larsson, Mats G., 2022: Mora ting. I: Fornvännen 117. S. 68–72.
- Rietz = Rietz, Johan Ernst, Swenskt dialect-lexikon. Ordbok öfver svenska allmogenspråket. 1867. Lund.
- Sahlgren, Jöran, 1945: Gårdnamn och bynamn i Lagga socken. I: OUÅ. S. 9–12.
- 1953. Från Morasten till Håga. I: NoB 41. S. 1–45.
- Strandberg, Svante, 1993: Ortnamnet Mora sten. I: Mora sten och Mora stenar. En vägledning till ett märkligt nationalmonument. Stockholm. (Svenska kulturminnen 55. Riksantikvarieämbetet.) S. 42–48.
- Ransakningar efter antikviteter. På akademiens uppdrag utg. under red. av Carl Ivar Ståhle 1. Uppland, Västmanland, Dalarna, Norrland, Finland 1. Text. Utg. av Ingemar Olsson, Nils Gustaf Stahre och Carl Ivar Ståhle. 1960. Stockholm. (Kungl. Vitterhets, historie och antikvitetsakademien.)
- Södermanna-Lagen. Utg. av D. C. J. Schlyter. 1838. Lund. (Samling af Sweriges gamla lagar 5.)
- Upplands flora. Red. Lena Jonsell. 2010. Uppsala.

Summary

The name *Mora äng*

By Mats G. Larsson

The site at which medieval Swedish kings were elected is recorded in the earliest source as *a morum*, referring to the place in Lagga parish in Uppland that is now known as *Mora äng*. The meaning of the name element *mor* in this case has been much

¹ För läsning av äldre handskrivna texter tackar jag Staffan Fridell, Uppsala.

discussed, and both '(dense and damp) spruce forest' and 'waterlogged ground' have been proposed. Following a review of dialectal and place-name evidence and 16th-century provincial records, the author suggests that, before it was drained and cleared, Mora äng was a wetland with vegetation cover consisting primarily of common alder, which is usually the first tree species to colonise areas exposed by land uplift and which also grows in fens. An example of a site with such vegetation is a meadow with the name *Moran* in eastern Uppland, situated in the middle of an area of coniferous forest. The name may refer either to the natural state of the land before it was cleared, or to a hay meadow established on such land.